

19. Rowse M. The consortium site license : a sustainable model? / Mark Rowse // Libri. – 2003. – Vol. 53. – P. 1–10.

20. Pal J. K. Organizing models of library consortia : forming sustainable participation among potential partners in India / Jiban K. Pal // Annals of Library and Information Studies. – 2016. – Vol. 63. – P. 194–202.

21. Chmelir L. Orbis and the Founding of the Orbis Cascade Alliance : A Decade of Academic Library Collaboration in the Pacific Northwest, 1993–2003 [Electronic resource] / Lynn Chmelir. – Available from : https://www.orbiscascade.org/file_viewer.php?id=2791. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Iryna Bankovska,

head librarian, Denysenko Library of the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Library Consortia (experience of working together)

The article combines information on theoretical and practical issues of library consortia. This form of library cooperation is the response to the needs of the times and serves as a strategic decision to reduce costs and expand the limited capacity of libraries. The main areas of consortia activities focus on discovery and delivery of information, group purchasing, and services that empower the library staff. The article identifies obstacles that prevent the development of such associations.

Like every phenomenon consortia have their advantages and disadvantages – they also considered, because they are very important for the risk assessment of collective work.

The basic factors affect types of consortia are detailed also. The working examples of consortia include projects of union electronic catalogues and next generation library catalogues. The creators of these projects are Czech Republic, Latvia, Iceland, and North America (the USA).

Keywords: library consortia, library cooperation, union electronic catalogues, next generation library catalogues.

УДК 025.45=161.2:001.891](091)(045)

Галина Гуцол,

заступник директора з наукової роботи
Державної наукової установи

«Книжкова палата України імені Івана Федорова»

УНІВЕРСАЛЬНА ДЕСЯТКОВА КЛАСИФІКАЦІЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

У статті поетапно досліджено історію розвитку та застосування Універсальної десяткової класифікації (УДК) в Україні від першого видання українською мовою у часи Української Народної Республіки до сучасності, проаналізовано організаційне, ліцензійне, наукове та нормативно-методичне забезпечення УДК в Україні.

Ключові слова: Універсальна десяткова класифікація (УДК), Консорціум Універсальної десяткової класифікації, Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК), Книжкова палата України, бібліотеки, видавництва.

Основним призначенням індексу класифікаційної системи, який входить до складу вихідних відомостей у виданнях, є їх міжнародна ідентифікація – тематичної спрямованості, видової та географічної приналежності. Тому ключова вимога до класифікаційної системи – це використання її якомога більшою кількістю країн світу. Саме такою є УДК.

УДК – одна з найпоширеніших класифікаційних систем, яку перекладено на понад 40 мов народів світу, зокрема українську [1].

Історичним аспектам створення і впровадження україномовних таблиць УДК присвячено публікації М. Сенченка, Т. Вилегжаніної, Л. Мухітдінової, Н. Петренко, М. Ахвердової, О. Сербіна, однак повного аналізу функціонування класифікаційної системи УДК в Україні від часів Української Народної Республіки до сучасності не наводив жоден з науковців. Ця публікація є спробою автора здійснити такий аналіз.

Особливу увагу у статті приділено співпраці з Консорціумом Універсальної десяткової класифікації (далі УДКК), нормативному забезпеченню УДК та науково-методичній роботі, яку проводить Книжкова палата України. Розкриття цих аспектів обґрунтовує наукову новизну публікації.

УДК – міжнародна класифікаційна система, власником якої є УДКК, розташований у м. Гаазі (Нідерланди). УДК застосовують у близько 130 країнах на всіх континентах. За даними УДКК, у 2007 році користувачами УДК були 41 країна Європи, 24 країни Азії та стільки ж Африки, 20 країн Америки та 4 Австралії [1]. Лише в Європі користувачами УДК є понад 140 тис. бібліотек.

УДК побудована за принципом поділу на галузі науки і є «живою» класифікаційною системою, в якій відображаються всі зміни, що відбуваються у світовій науці.

Історія УДК в Україні. Радянський період та передумови створення сучасного видання

Використання УДК в Україні має майже столітню історію. Перше видання скорочених таблиць десяткової класифікації українською мовою здійснено Головною Книжною Палатою ще 1919 року. Його автор – засновник і перший директор установи, славетний український бібліограф і бібліографознавець Ю. Іванов-Меженко [2]. У передмові до цього видання автор зазначав, що переклад було здійснено не з французького оригіналу, а з російськомовних праць Б. Боднарського, тому в таблицях траплялися неточності й пропуски.

У 20-х роках минулого століття під авторством Ю. Меженка та його колеги Ю. Ковалевського було випущено ще кілька видань, які містили таблиці УДК [3; 4].

У радянські часи в Україні застосовувалися видання УДК російською мовою, випуск яких здійснювала Міжвідомча комісія з класифікації Державного Комітету СРСР з науки та техніки. Останнім перед розпадом СРСР було випущено третє видання УДК (1979–1986) [5].

Із набуттям незалежності Україна перестала отримувати з Росії матеріали з УДК. Не маючи ліцензії, вона не отримувала їх також з УДКК, що створило своєрідний інформаційний вакуум для користувачів.

Після прийняття Закону України «Про мови в Українській РСР» [6], який набув чинності з 1 січня 1991 року, особливо гостро постало питання про національне видання УДК. У перших же числах заснованого у 1996 році журналу «Вісник Книжкової палати» жваво обговорювалася ця проблема [5; 7; 8].

Зважаючи на те, що Росія отримала ліцензію на переклад і випуск 4-го видання УДК, Україна мала прийняти рішення: продовжувати

користуватися російськомовною версією, чи створити власний еталон національною мовою. Для цього потрібні були значні кошти – 525 тис. грн.

Розроблення проекту «Класифікаційна система України» і його реалізація

У 1996 році спеціалісти Книжкової палати України розробили проект «Класифікаційна система України», реалізований у 1997–2001 рр. за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» (далі МФВ).

У першій частині проекту (250 тис. грн) здійснено переклад з англomовного еталона, удосконалення та уточнення галузевої термінології та науково-термінологічне редагування таблиць УДК станом на 1997 рік (фінансування МФВ – 185 тис. грн і Міністерства інформації – 65 тис. грн), розроблено допоміжний пошуковий апарат до таблиць УДК – алфавітно-предметний покажчик (далі АПП). У другій частині (МФВ – 275 тис. грн) – видання таблиць УДК і АПП тиражем 1000 примірників та впровадження українськомовної класифікаційної системи у видавництвах, бібліотеках та інформаційних центрах України [9].

Крім друкованого видання, за кошти гранту було розроблено і випущено тиражем 100 примірників перше українськомовне електронне видання УДК на компакт-диску, яке містило базу даних УДК станом на 1997 рік і пошукову систему, що дозволяла сформувати індекс будь-якої складності.

Для впровадження УДК українською мовою в бібліотеках у Книжковій палаті України проведено безоплатний семінар, слухачі якого безкоштовно одержали електронне видання УДК.

Зміни і доповнення до УДК. Науково-методична робота

Під час роботи над першим виданням, згідно з ліцензією, Книжкова палата України вперше одержала збірник «Extensions & Corrections to the UDC» – Зміни і доповнення до УДК за 1998 рік. Видання було перекладено і випущено у 2002 році [10].

З метою надання методичної допомоги бібліотекарям в освоєнні УДК у «Віснику Книжкової палати», починаючи з № 7 за 2003 рік, була заснована рубрика «Сторінка систематизатора». У ній публікувалися методичні вказівки та рішення, аналіз складних випадків індексації, виявлених помилок в індексах УДК у книгах та авторефератах дисертацій, обов'язковий примірник яких надійшов в Книжкову палату України, повідомлення щодо змін в УДК.

Влітку 2002 року відбувся перший «виїзний» науково-практичний семінар, який проводили працівники Книжкової палати України – «Нове в УДК» у Державній науково-технічній бібліотеці України [11], яка щороку збирає на курси підвищення кваліфікації бібліотекарів з обласних науково-технічних книгозбірень. Семінар став щорічним і проводиться досі [12].

Загалом з 2000 до 2016 року видано 21 книгу таблиць УДК, 5 електронних видань, Короткий тлумачний словник термінів з УДК, скорочені таблиці «Розташування бібліографічних записів у бібліографічних покажчиках на основі Універсальної десяткової класифікації», за якими Книжкова палата України систематизує записи в державних бібліографічних покажчиках, кілька методичних рекомендацій – «Методичні рішення для понять з відсутніми прямими індексами», «Визначення індексів УДК для наукових документів: методичні рекомендації».

На допомогу видавцям для пошуку індексів двох класифікаційних систем розроблено Таблицю відповідності скорочених варіантів УДК і ББК та Таблицю зіставлення індексів УДК і ББК.

Спільно з Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського розроблено робочі таблиці УДК для педагогічних бібліотек.

Нині Книжкова палата України працює над третім виданням повних таблиць УДК українською мовою з урахуванням усіх змін і доповнень, що надійшли з УДКК.

Співпраця з Консорціумом УДК

Книжкова палата України з 1997 року має ексклюзивну ліцензію УДКК на переклад УДК українською мовою. Упродовж цих дев'ятнадцяти років Консорціум і Книжкову палату України поєднує тісна співпраця. Під час перекладу співробітники Палати знаходять неточності й помилки в англomовному еталоні та повідомляють про них УДКК; маючи великий досвід роботи з перекладу і підготовки національних таблиць, надають методичні рекомендації з розташування окремих розділів і підрозділів, пропонують зміни і доповнення до класифікаційної системи. Так, у 2008 р. спільно з Інститутом історії України було розроблено рубрикацію розділу «Історія України», який до того був представлений в УДК одним рядком. УДКК ухвалив зміни, що дало змогу репрезентувати світовому співтовариству розподілену за хронологічними етапами розвитку історію нашої країни, починаючи від IX століття й до часів незалежності включно.

За плідну співпрацю з УДКК і значний внесок у розвиток міжнародного еталона УДК співробітника Книжкової палати України М. Ахвердову уведено до Консультативної ради Консорціуму, яка складається з 23 представників різних країн світу [13].

У 2010 р. УДКК за участі волонтерів, редакторів і ліцензіатів УДК з різних держав, що займаються випуском УДК національними мовами, на власному веб-сайті запровадив електронний ресурс вільного використання – скорочені таблиці УДК мовами народів світу. Нині цей полімовний, інтернаціональний електронний ресурс містить таблиці 56 мовами. Книжкова палата України одною з перших розробила і передала УДКК для розміщення на сайті український національний варіант скорочених таблиць УДК.

Таблиці налічують понад 2 тис. рубрик і містять основні класи (розділи, підрозділи), загальні та спеціальні визначники. Як і у звичайному варіанті УДК, у скорочених таблицях індекси подано з їхнім повним описом (з прикладами комбінування, примітками, методичними вказівками і посиланнями) [14].

Однак у процесі співпраці з УДКК траплялися й прикроші. Згідно з ліцензією, Книжкова палата України на початку кожного року мала отримувати зміни і доповнення до УДК за попередній рік, однак періодичність їх надходжень часто порушувалася. Так, замість 2013 року Книжкова палата отримала зміни і доповнення до УДК за 2012 рік лише у 2016-му. Аналогічні затримки були і на початку співпраці з УДКК.

З 2016 року УДКК змінив умови ліцензії – тепер зміни і доповнення до УДК Консорціум надсилає об'єднаними випусками за два роки. Перший з них (за 2012–2013 роки) вже надійшов. Незабаром УДКК обіцяє надіслати зміни і доповнення за 2014–2015 роки.

Нормативна база УДК

З 1 липня 2009 року набув чинності національний стандарт ДСТУ 6096:2009 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування».

Стандарт відповідає міждержавному ГОСТ 7.90-2007 і прийнятий на підставі Угоди про проведення узгодженої політики у сфері стандартизації, метрології та сертифікації від 13.03.1992, підписаної повноважними представниками одинадцяти країн СНД, у тому числі України.

Стандарт встановлює правила ведення таблиць УДК та їхнього використання для індексування документів. Призначений для служб ведення національних видань УДК, бібліотекарів, бібліографів, систематизаторів, фахівців інформаційних центрів тощо.

Методика систематизації за УДК

Упродовж років роботи над УДК Книжковою палатою України розроблена методика систематизації різних видів видань за УДК. Так, підготовлено словник термінів з УДК, низку методичних рекомендацій, які мають великий попит серед користувачів УДК і застосовуються у навчальному процесі.

Щороку Книжкова палата України проводить низку науково-практичних семінарів – як на базі установи, так і в бібліотеках, що є методичними центрами для своєї галузі. Кілька з них вже стали постійними – для мереж університетських, технічних, сільськогосподарських бібліотек, бібліотек науково-дослідних установ НАНУ [12] тощо. Також проводяться семінари для видавців і редакцій друкованих ЗМІ.

Перспективи розвитку УДК в Україні

Докладно аналізуючи використання УДК в Україні, не можна обійти увагою іншу класифікаційну систему, яку активно використовують бібліотеки, переважно публічні, що належать до сфери управління Міністерства культури України (далі Мінкультури) – Бібліотечно-бібліографічну класифікацію (ББК).

За даними Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, у 2015 році в Україні функціонували 33 525 бібліотек, з яких 16 596 належать до сфери управління Мінкультури [15]. Згідно з Наказами Міністерства культури Української РСР від 02.11.78 № 965 «Про впровадження радянської бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи державних масових бібліотек республіки» та від 04.12.85 № 1232 «Про впровадження бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи обласних універсальних наукових бібліотек» ці заклади використовують ББК.

ББК має набагато скромнішу історію, ніж УДК. Розроблена з метою підпорядкувати усі галузі науки комуністичній ідеології, ця класифікаційна система була запроваджена в бібліотеках України у 70–80-х роках минулого століття, і їхні фонди переставлені згідно з цією класифікацією.

Сьогодні ББК має офіційний статус Національної класифікаційної системи Росії, в нашій державі вона не підтримується й українською мовою

не видається. Застарілі російськомовні видання, які використовують бібліотеки України, належать до вже неіснуючої класифікаційної системи, оскільки з 1997 року ББК зазнала кардинальних змін. ББК застосовується лише на просторі колишнього Радянського Союзу, окремі держави – колишні республіки СРСР, як-от країни Прибалтики, – вже не працюють з нею.

Отже, на відміну від ББК, УДК в Україні має великі перспективи і повне забезпечення – ліцензійне, нормативне та науково-методичне.

2015 року Книжкова палата України виступила з ініціативою відмовитися від використання ББК в Україні і поступово перевести бібліотеки, які її застосовують, на УДК. З цієї метою установа розробила проект Постанови Кабінету Міністрів України і звернулася до Держкомтелерадіо як вищого органу виконавчої влади (лист від 02.12.2015 № 537/01) з проханням ініціювати в уряді її прийняття. Нині проект цього документа пройшов усі стадії узгодження і поданий у Кабінет Міністрів України для прийняття урядового рішення.

Для розроблення методики переходу бібліотек з ББК на УДК Книжкова палата України, згідно з рішенням Вченої ради, заснувала Міжвідомчу комісію з питань упровадження УДК в Україні (далі – Комісія) (протокол № 12 від 18.12.2015). Мінкультури у відповідь на лист Книжкової палати України запропонувало увести до складу Комісії вісім представників провідних бібліотек України, зокрема чотирьох обласних – Харківської, Одеської, Полтавської та Кіровоградської (нині м. Кропивницький). Першим розробленим документом став проект Положення, на підставі якого вона має працювати.

На жаль, урядові документи у нашій державі приймаються не так швидко, як хотілося б, – документ має пройти узгодження у кількох міністерствах і експертизу Міністерства юстиції України. Отже минув рік, а рішення уряду щодо припинення використання ББК і упровадження УДК усе ще не прийнято. Накази Міністерства культури Української РСР про впровадження ББК досі чинні, тому робота Комісії загальмувалась і нині вона перебуває у стадії очікування.

Співробітники Книжкової палати України провели аналіз найсуттєвіших відмінностей між ББК і УДК. Виявлено, що найбільших змін зазнають фонди наукової літератури, тому складнощі під час реорганізації фонду очікують насамперед наукові бібліотеки.

Для запровадження УДК у бібліотеках, які її не використовували,

Книжкова палата України бере на себе організацію навчання методики індексування за УДК для різних мереж (від шкільних до галузевих наукових) з урахуванням їхньої специфіки. Навчання відбуватиметься поетапно: для ознайомлення «новачків» з основними правилами індексування буде створено і викладено на сайті Книжкової палати України низку відеосемінарів, згодом заплановано проведення очних семінарів, де слухачі матимуть нагоду поставити запитання.

Щодо забезпечення бібліотек і видавництв примірниками УДК, то повне видання таблиць УДК необхідно лише бібліотекам з великим фондом, зокрема сфери управління Мінкультури – від національних до обласних наукових. Усі інші, а це переважна більшість – від районних до сільських, можуть використовувати скорочені таблиці УДК, розміщені на веб-сайті УДКК.

Упровадження УДК як основної класифікаційної системи у бібліотечній і видавничій сферах викладено у Концепції реформ у галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України, розробленої Книжковою палатою України [16].

Висновки

Застосування УДК в Україні має як майже сторічну історію, так і перспективи розвитку у майбутньому. Повне забезпечення цієї міжнародної класифікаційної системи – організаційне, ліцензійне, наукове та нормативно-методичне – обґрунтовує її використання як основної класифікаційної системи в країні. Індексовані за УДК видання України ідентифікуються у бібліотеках будь-якої країни світу, а бібліографічні записи, продюзовані бібліотеками та іншими бібліографувальними установами України, займають чільне місце у міжнародних бібліографічних базах даних.

Список використаних джерел

1. UDC Users Worldwide [Електронний ресурс] // UDC Consortium. – Режим доступу : http://udcc.org/index.php/site/page?view=users_worldwide. – Назва з екрана.
2. Іванов-Меженко Ю. Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація : скор. табл. з абет. показч. і поясн. текст / Юр. Іванов-Меженко. – Київ : Польський друкар, 1919. – 91, [1] с.
3. Ковалевський Ю. Правила карткографії / Юр. Ковалевський. – Київ : Селонка, 1923. – 70 с.

4. Ковалевський Г. Практическое руководство по библиотечному делу / Г. Г. Ковалевский, Ю. А. Иванов-Меженко. – Петроград : Мысль, 1923. – 201, [2] с.
5. Мухітдінова Л. Видання Універсальної десяткової класифікації українською мовою / Людмила Мухітдінова // Вісник Книжкової палати. – 1996. – № 1–2. – С. 8.
6. Про мови в Українській РСР : Закон України від 28.10.1989 № 8312-XI // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1989. – Додаток до № 45. – ст. 631.
7. Мухітдінова Л. Класифікаційні системи в Україні: коротка історія (1917–1996 рр.) / Людмила Мухітдінова // Вісник Книжкової палати. – 1996. – № 4. – С. 9–12.
8. Вилегжаніна Т. Роздуми про сучасний стан і майбутнє класифікаційних систем в Україні / Тамара Вилегжаніна // Вісник Книжкової палати. – 1996. – № 4. – С. 8–9.
9. Сенченко М. На черзі кооперативна каталогізація / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. – 1997. – № 8. – С. 3–4.
10. Сенченко М. Книжкова палата України у 2002 / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 1. – С. 3–5.
11. Петренко Н. УДК. Зміни і доповнення... / Наталія Петренко // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 3. – С. 25–26.
12. Семінари та конференції з УДК в Україні [Електронний ресурс] // Книжкова палата України. – Режим доступу : http://www.ukrbook.net/UDC/UDC_seminar.html. – Назва з екрана.
13. UDC Advisory Board [Електронний ресурс] // UDC Consortium. – Режим доступу : http://udcc.org/index.php/site/page?view=editorial_team#ab. – Назва з екрана.
14. Universal decimal classification [Електронний ресурс] : summary // UDC Consortium. – Режим доступу : <http://www.udcsummary.info/php/index.php?lang=uk&pr=Y>. – Назва з екрана.
15. Основні показники діяльності публічних, державних, наукових бібліотек сфери впливу Мінкультури України та бібліотек України різних типів і форм власності [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. – Режим доступу : <http://profy.nplu.org/file/statistics/2014-2015/1.pdf>. – Назва з екрана.
16. Гуцол Г. Концепція реформ у галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України / Галина Гуцол // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 4. – С. 31–37.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2017 р.

Halyna Hutsol,

Deputy director for scientific work,

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution

Universal decimal classification in Ukraine: history and contemporaneity

In the article it is investigated stage-by-stage the history of development and application of Universal decimal classification (UDC) in Ukraine from the first edition by Ukrainian at the time of Ukrainian People's Republic to the present, it is analyzed organizational, licensed, scientific and normatively-methodical stuff of UDC in Ukraine.

Keywords: Universal Decimal Classification (UDC), Consortium of the Universal decimal classification, Library and Bibliographic Classification (LBC), Book Chamber of Ukraine, library, publishing house.

УДК 021.2:316.676

Ольга Василенко,

канд. іст. наук,

директор Інституту бібліотекознавства

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В КОНТЕКСТІ СУТНІСНИХ ФУНКЦІЙ

В контексті розвитку інформаційної та комунікаційної функцій наукової бібліотеки як сутнісних розглянуто зміст та визначено поняття інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки.

Ключові слова: інформаційна функція, комунікаційна функція, сутнісні функції наукової бібліотеки, інформаційно-комунікаційна діяльність.

Одним із основних чинників соціально-економічного прогресу людства визначено інформаційно-комунікаційні технології, які стали необхідним інструментом інноваційного розвитку сучасної економіки. Саме врахування цього фактора призвело до формування нових теоретичних підходів розуміння процесу розвитку сучасного суспільства: теорія постіндустріального суспільства; теорія інформаційного суспільства; теорія суспільства, заснованого на знаннях; теорія глобалізаційного мережевого суспільства.

Основним критерієм подальшого розвитку суспільства, на думку провідних учених різних країн, мають стати наукові знання. Саме рівень знань, а не власність, стають основним чинником соціальної диференціації у новому суспільстві – суспільстві знання, в якому стабільність благополуччя кожної людини і кожної держави залежить від рівня знання, забезпечення вільного доступу до інформаційно-знанневих ресурсів та вміння працювати з ними.

Водночас зміни, що відбуваються у сучасному світі, пов'язують із глобальною трансформацією індустріального суспільства в інформаційно-комунікативне суспільство, яка супроводжується проникненням електронної комунікації в усі сфери життєдіяльності соціуму, виникненням і розвитком якісно нового типу комунікаційних структур і процесів, які на сучасному етапі притаманні й бібліотечно-інформаційним установам.